

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЗНЕСУ І ПРАВА**

**АГРОБІЗНЕС: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Книга 2

Колективна монографія

За загальною редакцією

Г.Є. Жуйкова

Я.В. Сухій

В.С. Ніценка

Одеса

ТОВ «Лерадрук»

2012

УДК 338.432
ББК 65.9 (21)
А 12

*Друкується за рішенням вченої ради
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 7 від 26 червня 2012 року)*

Рецензенти:

Ульянченко О.В., доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри виробничого менеджменту та агробізнесу Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва

Свиноус І.В., д.е.н., доцент, завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Білоцерківського національного аграрного університету

Воронова Л.В., к.е.н., професор, проректор по науковій роботі і міжнародним зв'язкам ФДБОЗ ВПО «Ярославська державна сільськогосподарська академія» (Росія)

А 12 Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: [Колективна монографія] / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, Я.В. Сухій, В.С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2012. – 656 с.

УДК 338.432
ISBN 978-966-2710-11-3

Дослідження присвячене розгляду розвитку, функціонування та виходу з тривалої економічної кризи підприємств агропромислового комплексу України. Приділено увагу соціально-економічним, фінансово-кредитним, організаційно-правовим та управлінському аспектам розвитку агробізнесу.

Розраховано на фахівців в галузі економіки агропромислового виробництва, науковців, аспірантів та студентів.

ББК 65.9 (21)
ISBN 978-966-2710-11-3

© Міжнародний університет
бізнесу і права
© Г.Є. Жуйков, Я.В. Сухій,
В.С. Ніценка та ін., 2012

Передмова	6
Вступ	10
Розділ 1. Соціально-економічні передумови виникнення та функціонування агробізнесу в Україні	13
1.1. Організаційно-економічні засади розвитку аграрного виробництва	13
1.1.1. Агропромисловий комплекс: особливості діяльності в сучасних умовах господарювання	13
1.1.2. Бізнес-планування сільськогосподарських підприємств	31
1.1.3. Організаційно-економічне обґрунтування доцільності інтеграційних процесів в галузі рослинництва агропромислового комплексу	75
1.1.4. Організаційно-економічний механізм ефективного розвитку виноградарства	91
1.1.5. Проблеми розвитку органічного виробництва в Україні в сучасних умовах	127
1.1.6. Маркетингова концепція розвитку органічного бджільництва	141
1.1.7. Коопераційні взаємодії підприємств та їх організаційні форми в сфері агробізнесу	152
1.1.8. Організаційно-економічні засади та стан функціонування збутової інфраструктури аграрного сектору України	165
1.2. Ресурсно-виробниче забезпечення підприємництва на селі	177
1.2.1. Суть та особливості формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств	177
1.2.2. Резерви зрошувального землеробства півдня України	190
1.2.3. Сировинно-ресурсний потенціал та формування організаційно-виробничої структури круп'яного підкомплексу України	208
1.2.4. Методичні підходи до економічної оцінки систем техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва	236
1.3. Тенденції розвитку агропромислового комплексу	247
1.3.1. Розвиток АПК України та його вплив на стан ринку продовольства	247
1.3.2. Продовольча безпека України в епоху глобалізації: сучасні	260

тенденції та перспективи розвитку	
1.3.3. Сучасний стан розвитку харчової промисловості у контексті продовольчої безпеки України	273
1.3.4. Особливості формування підприємств агробізнесу регіону та перспективи їх розвитку	282
1.3.5. Регіональні тенденції формування суб'єктів аграрного бізнесу та економічна ефективність їх розвитку	294
1.3.6. Розвиток цукрової складової експортного потенціалу України	314
1.3.7. Аналіз сучасного стану виробництва ріпаку в Україні	323
1.3.8. Стан і перспективи розвитку в системі розрахунків підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з виробництва яловичини	336
1.3.9. Стан та проблеми розвитку аквакультури в Україні: фінансовий, економічний та організаційний аспект	351

Розділ 2. Фінансово-кредитний аспект розвитку агробізнесу в посткризових умовах господарювання

2.1. Оцінювання впливу заощаджень в національній економіці на величину валового внутрішнього продукту	363
2.2. Роль лізингу та кредиту як ефективного інструменту інвестування аграрного виробництва регіону	375
2.3. Банківське кредитування сільськогосподарських підприємств: становлення та перспективи подальшого розвитку	389
2.4. Інвестиції та інновації інтенсивного і екстенсивного типу	402
2.5. Інноваційні перспективи розвитку аграрного комплексу	420
2.6. Створення передумов залучення інвестицій в аграрні підприємства	430

Розділ 3. Організаційно-правовий механізм регулювання розвитку агробізнесу в Україні

3.1. Сутність та об'єктивна необхідність поєднання ринкового й державного регулювання ринку аграрної продукції	442
3.2. Концептуальні засади фіскальної безпеки держави	456
3.3. Організаційно-правові засади раціонального використання земель сільськогосподарського призначення	469
3.4. Створення державного земельного банку України: об'єктивна необхідність та очікувані результати	481
3.5. Стан, структура і тенденції розвитку корупції в рибогосподарському комплексі	491

3.6. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого розвитку сільських територій	502
--	-----

Розділ 4. Управління бізнес-процесами в підприємствах агропромислового комплексу	516
---	-----

4.1. Концептуальні підходи щодо розширення інформаційного середовища функціонування суб'єктів ринку	516
4.2. Аналітичні процедури у системі управлінських рішень	527
4.3. Стратегічне управління витратами в агробізнесі	536
4.4. Економічний механізм збереження матеріальних витрат	569
4.5. Нові підходи до створення математичних моделей в бізнес-плануванні	582
4.6. Формування наукового розуміння майбутнього товариств з обмеженою відповідальністю в сільському господарстві	590

Відомості про авторів	605
------------------------------	-----

Список використаних джерел	609
-----------------------------------	-----

Додатки	646
----------------	-----

Продовження табл. 1.2.17

1	2	3	4	5
4. Екологічні показники				
4.1. Екологічний ризик втрати родючості ґрунтів	активна деградація ґрунтів	точкова деградація ґрунтів	ризик забруднення неорганічними речовинами	керований ризик втрати родючості
4.2. Забезпечення відтворення родючості ґрунтів	нехтування відтворенням родючості	відтворення родючості за рахунок зменшення навантаження	підтримання родючості у короткостроковому періоді	кероване підтримання родючості ґрунтів за рахунок агротехнологічних заходів
5. Кадрові показники				
5.1. Професійні вимоги до основного персоналу	стандартні	стандартні та умовно підвищені	наявність досвіду роботи зі складними технічними системами	досвід роботи зі складними технічними системами, підтверджений оцінюванням підготовки в умовах підприємства
5.2. Якість підготовки кадрів основного виробництва	традиційна підготовка, в т. ч. на підприємстві за методом наставництва, базова підготовка за програмами навчальних закладів	базова, стандартна підготовка через професійну освіту	залучення досвідченого персоналу, атестація персоналу, підготовка та перепідготовка за новими програмами вищих навчальних закладів	механізатори високого класу зі стажуванням в базових підприємствах та у постачальників технічних засобів

В свою чергу, інтенсивні та високі типи системи притаманні високому рівню ресурсного забезпечення, що дозволяє досягти значного підвищення культури виробництва продукції, забезпечити гнучкість обсягів та управління якістю основної продукції, а отже створити додаткові переваги перед іншими виробниками продукції.

1.3. Тенденції розвитку агропромислового комплексу

1.3.1. Розвиток АПК України та його вплив на стан ринку продовольства

Результатом зростання кількості населення та процесу урбанізації стає збільшення обсягів споживання товарів, і як наслідок, підвищення попиту на світових продовольчих ринках, що сприяє зміні кон'юнктури на ринку і надає можливість аграрним країнам зайняти відповідне місце у міжнародному розподілі праці.

Агропромисловий сектор України є стратегічною площиною економіки держави, яка визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, формує значну частину ВВП країни та надходжень до бюджету, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, стабілізує соціальну політику держави.

Перспективи розвитку українського агробізнесу обумовлені наступним:

- налагоджені ринки збуту та лідируючі позиції на окремих сегментах світового ринку продовольства: Україна є лідером з експорту соняшникової олії, входить до трійки найбільших світових експортерів зерна, належить до п'ятірки світових лідерів з виробництва ягід (вишні, малини, смородини), займає лідируючі позиції в Європі за обсягами виробництва картоплі, моркви, цибулі;

- природно-кліматичні умови і родючі землі України сприяють вирощуванню усіх зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче зерно, в об'ємах, достатніх для забезпечення потреб внутрішнього ринку і розвитку експортного потенціалу;

- прийнятний інвестиційний клімат в АПК, який забезпечується низькими вхідними бар'єрами, достатній рівень рентабельності інвестицій. Порівняно з країнами Євросоюзу, де інвестиції в 1 гектар ріллі досягають 4 тис. дол., українська земля вимагає лише близько 1 тис. дол. інвестиційних коштів;

- Україна – одна з небагатьох країн світу, де існують холдинги, які об'єднують від 150 тис. га земель сільськогосподарського призначення. В той час як в Європі господарство, що володіє 5 тис. га, вважається великими;

- вітчизняні холдинги володіють відносно локальними територіями, що істотно спрощує логістичні процеси;

- великі структури АПК здебільшого є вертикально-інтегрованими, що передбачає об'єднання за принципом технологічного ланцюга сировина – переробка – торговельні мережі;

• у холдингах здебільшого диверсифіковане виробництво, що підвищує ринкову та фінансову стійкість учасників.

За попередніми даними Державного комітету статистики¹⁹⁰, у 2011 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, порівняно з 2010 р., складав 117,5%, у тому числі, в сільськогосподарських підприємствах – 123,8%, в господарствах населення – 112,3%.

В Україні під урожай 2011 р. сільськогосподарські культури були посіяні на площі 27,7 млн. га, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 19,5 млн. га (70,4%), господарствами населення – на 8,2 млн. га (29,6%). Порівняно з 2010 р. загальна посівна площа збільшилася на 719,9 тис. га (на 2,7%).

У 2011 році в Україні був зібраний рекордний урожай зернових культур: господарствами усіх категорій отримано 56,7 млн. т зерна у вазі після доопрацювання, з них зерна продовольчих культур – 23,7 млн. т (42%), фуражних зернових – 33,0 млн. т. Порівняно з 2010 р., виробництво зерна збільшилося на 44,3% за рахунок розширення площі збору (на 738,6 тис. га, або на 5,1%) та збільшенням врожайності зернових культур (на 10,1 ц з 1 гектар, або на 37,5%).

Сільгосппідприємствами вироблено 44,2 млн. т зерна (78% загального валового збору), господарствами населення – 12,5 млн. т (22%). Врожайність зернових культур в аграрних підприємствах (39,0 ц з 1 гектару) вища, ніж в господарствах населення, на 7,6 ц.

Виробництво соняшнику збільшилося, порівняно з 2010 р., на 27,9% і склало 8,7 млн. т (у вазі після доопрацювання), що обумовлено як збільшенням площі збору (на 190,4 тис. га, або на 4,2%), так і підвищенням врожайності (на 3,4 ц з 1 гектар, або на 22,7%). Сільськогосподарськими підприємствами зібрано 7,3 млн. т соняшнику (на 30,3% більше) при середній врожайності 19,0 ц з 1 гектару проти 15,4 ц у 2010 році.

У 2011 р. зібрано урожай краший, ніж у 2010 р., усіх культур зернової групи: проса – 278,8 тис. т (у 2,4 разів більше), гречихи – 281,5 тис. т (у 2,1 р.б.), кукурудзи на зерно – 22,8 млн. т (у 1,9 р.б.), пшениці – 22,3 млн. т (на 32,4%), жита – 578,9 тис. т (на 24,5%), вівса – 505,6 тис. т (на 10,3%), ячменю – 9,1 млн. т (на 7,2% більше), що обумовлено значним підвищенням врожайності усіх культур зернової групи.

Валовий збір цукрового буряка (фабричного), порівняно з 2010 р., збільшився на 36,2%. Це відбулось як за рахунок розширення зібраних площ

¹⁹⁰ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

(на 4,8%), так і істотного збільшення врожайності (на 83,6 ц з 1 гектару, або на 29,9%) і склав 18,7 млн. т, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами зібрано 17,1 млн. т (на 35,3% більше), в середньому по 370,6 ц з 1 гектару проти 281,5 ц в 2010 році.

У господарствах усіх категорій виробництво картоплі (24,2 млн. т) збільшилося проти 2010 р. на 29,6%, овочів (9,8 млн. т) – на 21,0%, що обумовлено, передусім, підвищенням врожайності цих культур на 26,8% та 12,3%, відповідно.

Обсяги виробництва плодоягідної продукції виросли на 8,3%, винограду – на 27,9% і склали відповідно 1,9 млн. т і 521,8 тис. т.

У 2011 р. індекс обсягу виробництва продукції тваринництва, порівняно з 2010 р., складав 102,5%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – 106,2%, в господарствах населення – 99,5%.

Господарствами усіх категорій у 2011 р. реалізовано на забій 3,0 млн. т худоби і птиці (у живій вазі), що на 3,5% більше показників 2010 р., вироблено 11,1 млн. т молока (на 1,4% менше рівня 2010 р.) і 18,7 млрд. шт. яєць (див. табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Стан тваринництва України

Показники	Роки									
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Поголів'я худоби та птиці, млн. голів										
Велика рогата худоба	24,6	17,6	9,4	6,5	6,2	5,5	5,1	4,8	4,7	4,5
у т.ч. корови	8,4	7,5	5	3,6	3,3	3,1	2,9	2,7	2,7	2,6
Свині	19,4	13,1	7,7	7,1	8,1	7	6,5	7,6	8,0	7,5
Вівці та кози	8,4	4,1	1,9	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7
Птиця всіх видів	246,1	149,8	123,7	162	166,5	169,3	177,6	191,4	202,1	199,5
Обсяги виробництва тваринництва										
М'ясо, млн. т	4,4	2,3	1,7	1,6	1,7	1,9	1,9	1,9	2,0	3,0
Молоко, млн. т	24,5	17,3	12,7	13,7	13,3	12,3	11,8	11,6	11,3	11,1
Яйця, млрд. шт	16,3	9,4	8,8	13,0	14,2	14,1	15,0	15,9	17,0	18,7

На 1 січня 2012р. поголів'я великої рогатої худоби складало 4,5 млн. голів (на 0,5% менше, показника 2011 р.), у т.ч. корів – 2,6 млн. (на 1,6% менше), свиней – 7,5 млн. (на 6,1% менше), овець і кіз – 1,7 млн. (на 0,5% більше), птиці усіх видів – 199,5 млн. голів (на 2,1% менше показників 2011 року).

Необхідно відмітити, що Україна за роки незалежності втратила великотоварного виробника в тваринництві. У 2011 році населенням утримувалося 66,3% загальної чисельності великої рогатої худоби, у т.ч. корів – 77,5%, свиней – 55,6%, овець та кіз – 83,3%, птиці усіх видів – 47,2%. Частка господарств населення у загальному виробництві худоби та птиці (у живій вазі) складала 46%, молока – 80%, яєць – 37%.

Господарствами населення у 2011 р. вирощено 97% загального урожаю картоплі, 84% овочів, плодів та ягід, 22% зерна, 16% соняшнику, 9% цукрового буряку.

У той же час, аналіз структури виробництва продовольства в економічно розвинених країнах свідчить, що основним інтегратором комплексного розвитку агропромислового комплексу в цілому є високорозвинена харчова промисловість, яка забезпечує комплексну переробку сільськогосподарської продукції на безвідходній основі з максимальним використанням її компонентів на продовольчі цілі.

Розвиток аграрного виробництва, можливості бюджетного стимулювання сільськогосподарського виробництва, розвиток його інфраструктури повністю залежать від нарощування обсягів виробництва харчової продукції. Ефективно працююча переробна та харчова промисловість, де формується додана вартість від переробки й просування продукції до споживача, є головною бюджетоформуючою складовою аграрно-продовольчого ринку й основою продовольчої безпеки держави.

Треба відмітити, що у 2009-2010 роках майже кожна п'ята гривня реалізованої продукції промисловості була зароблена у харчовій промисловості. Харчова промисловість входить до п'ятірки галузей-лідерів з наповнення державного бюджету, підтримує одні з найвищих темпів зростання обсягів виробництва продукції, утримує друге місце (після металургії та обробки металу) за обсягами виробництва продукції в структурі промислового виробництва України.

Номенклатура продукції харчової промисловості перевищує 4 млн. найменувань. В таблиці 1.3.2 представлено виробництво окремих видів продукції.

Таблиця 1.3.2

Динаміка виробництва окремих видів харчових продуктів і напоїв*тисяч тонн*

Харчові продукти	2000	2005	2011	2011 до 2005, %	2011 до 2000, %
М'ясо	400	652	1056,5	162	264
Ковбасні вироби	175	309	277,9	90	159
Масло вершкове	135	120	76,2	64	56
Тверді сири	67,5	274	178,6	65	265
Олія	973	1395	3400	244	349
Маргаринава продукція	162	302	355,7	118	220
Цукор-пісок	1780	2139	2591	121	146
Борошно	3076	2943	2185,5	74	71
Хліб та хлібобулочні вироби	2464	2264	1694,2	75	69
Макаронні вироби	117	104	104,4	100	89
Безалкогольні напої, млн. дав	67,4	169	142	84	211
Мінеральні води, млн. дал	48,9	120	124,5	104	255
Сіль	2287	4811	5935,8	123	260

Як свідчать дані таблиці 1.3.2, динаміка виробництва по окремих видах харчової продукції є негативною. Так, найбільший спад виробництва спостерігається у виробництві масла вершкового, борошна, хлібобулочних і макаронних виробів. В той же час позитивні зміни намітились у виробництві олії, м'яса, цукру та інших продуктів.

Проте, за окремими видами продовольства негативна динаміка спостерігається тільки за останні роки, а у порівнянні з 2000 роком, можна констатувати зростання обсягів виробництва. 2000-2008 роки характеризувались постійним зростанням обсягів ринку. Негативні тенденції, що з'явилися в останні роки є наслідком впливу світової кризи, зміною купівельної спроможності населення та особливостей розвитку вітчизняної харчової промисловості.

Україна володіє значним експортним потенціалом в агропромисловому комплексі країни, має значні можливості нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. На агропромисловий комплекс припадає 24% товарного експорту країни, на харчову і переробну промисловість – 11,8%.

Сільськогосподарська продукція займає 13-14% в структурі загального експорту України, що значно вище, ніж у багатьох країн-членів світової організації торгівлі і за прогнозами експертів її частина поступово збільшуватиметься.

Результати зовнішньої торгівлі харчової і переробної промисловості протягом усього досліджуваного періоду мають позитивне сальдо, яке демонструє тенденцію до зростання і складало в 2011 році 3 млрд. дол. США (див. рис. 1.3.1). Стрімке зростання експорту і імпорту відбулось у 2007 році, у наступні роки темпи приросту залишаються високими.

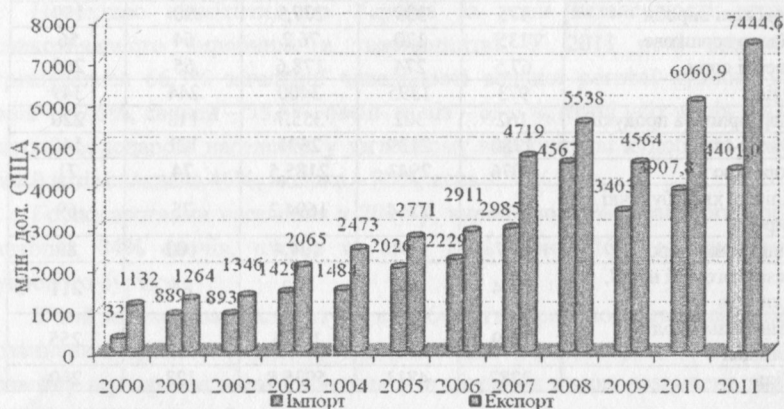

Рис. 1.3.1. Динаміка експорту та імпорту продукції харчової й переробної промисловості

За досліджуваний період експорт України в цілому виріс у 3,5 рази, а експорт продукції харчової і переробної промисловості – у 6,5 р. За досліджуваний період імпорт в Україну в цілому виріс у 4,5 рази, а імпорт продукції харчової промисловості в 13,5 разів. Це свідчить про значний потенціал внутрішнього ринку, на який може бути орієнтований вітчизняний товаровиробник при використанні імпортозаміщуючих технологій та випуску на ринок продукції, яка відповідає попиту споживача.

Як негативну тенденцію можна відзначити перевищення темпів росту імпорту над темпами росту експорту по групі харчових продуктів. За десять років імпорт продемонстрував зростання більше ніж у десять разів, при зростанні експорту за цей же період лише у шість разів.

Порівняння темпів зростання експорту, імпорту, валової продукції сільського господарства і виробництва продукції в харчовій промисловості показали, що експорт і імпорт в агропромисловому комплексі ростуть швидше, ніж виробництво в країні. І це спостерігається в умовах, коли по основних видах продукції норми споживання на душу населення не відповідають раціональним.

Незважаючи на певне покращення ситуації упродовж останніх декількох

років, експорт харчових продуктів не перевищує 25 % загального обсягу виробництва (за винятком рослинних олій та кондитерських виробів, експорт яких складає відповідно 85% та 50% від загального обсягу виробництва). Основними причинами низької питомої ваги експорту у загальному обсязі виробництва є недостатній рівень конкурентоспроможності українських товарів, що пов'язано із низькою якістю сировини, технологій, логістики, недотриманням міжнародних стандартів якості та безпеки харчових продуктів, повільним впровадженням систем сертифікації якості готової продукції та процесів виробництва, а також перешкоди у зовнішній торгівлі, які лежать в правовій, політичній та практичній площині.

У загальному обсязі експорту серед продуктів харчової промисловості і сільського господарства найбільшу питому вагу у 2000, 2003-2004 і 2007 роках займали готові харчові продукти, а у 2001-2002 році і у 2008-2010 роках – продукти рослинного походження (див. рис. 1.3.2). Ця ж тенденція збереглася і у 2011 році.

У загальному обсязі імпорту серед продуктів харчової промисловості й сільського господарства найбільшу питому вагу протягом усього періоду дослідження займали готові харчові продукти, на другому місці – продукти рослинного походження і на третьому – живі тварини й продукти тваринного походження (див. рис. 1.3.3).

Рис. 1.3.2. Товарна структура експорту в зовнішній торгівлі харчової промисловості і продукції сільського господарства за 2000-2010 роки, %

Постійне зростання у загальному обсязі харчових продуктів, які споживаються на українському ринку, частини імпортного продовольства створює загрозу національній економічній безпеці.

По-перше, підвищення залежності продовольчого ринку від коливань кон'юнктури світового підвищує нестабільність внутрішнього ринку

харчових продуктів за натуральними та вартісними показниками. Неврожаї в основних країнах-виробниках можуть відобразитися як на різкому підвищенні цін імпорту, так і на прямому припиненні постачань окремих продуктів на ринки за межі країни.

Рис. 1.3.3. Товарна структура імпорту в зовнішній торгівлі харчової промисловості і продукції сільського господарства за 2000-2010 роки, %

По-друге, створюється можливість цілеспрямованого цінового тиску з боку країн-експортерів продовольства на країни-імпортери у випадках особливо несприятливих умов поточного року.

По-третє, продукти харчування мають виняткову роль для підтримки життєдіяльності населення і реальною є можливість різних форм тиску з боку країн-експортерів продовольства з метою отримання певних економічних переваг у взаєминах з країнами-імпортерами.

Зовнішньоекономічна кон'юнктура діє на продовольчий ринок України через усі свої складові (виробництво, пропозиція, попит і споживання). Підвищення світових цін на продукцію, яка виробляється і експортується Україною (особливо, якщо це виробництво має конкурентні переваги), в цілому позитивно впливає на експорт і збільшує прибутки виробників. Але в умовах глобального взаємовпливу і взаємозалежності збільшення світових цін провокує підвищення цін внутрішнього ринку.

Харчова промисловість завжди була інвестиційно-привабливою та перспективною. У сучасних умовах, коли надходження інвестицій в країну незначні, а внутрішній попит поступово скорочується, необхідно створювати механізм підтримки вітчизняного виробника і стимулювати внутрішнього інвестора.

В той же час, необхідно відзначити, що харчова промисловість України

не повною мірою реалізувала свій інвестиційний потенціал (див. рис. 1.3.4). Обсяг прямих іноземних інвестицій в галузь був би значно більшим у разі покращання інвестиційного клімату в країні при стабілізації і подальшому покращенні економічних та політичних його складових.

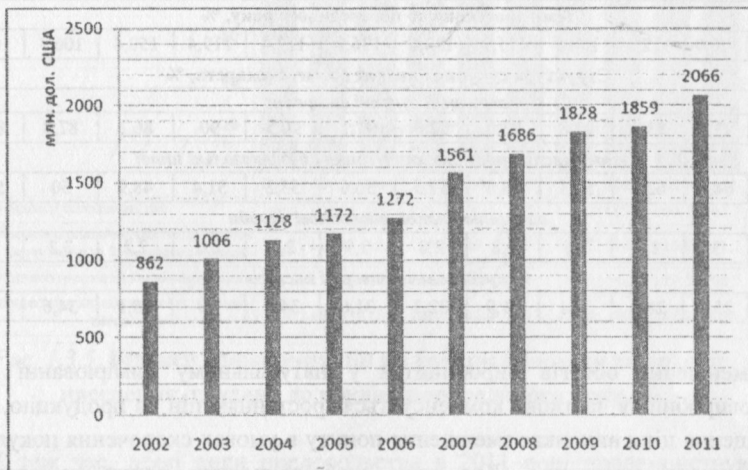

Рис. 1.3.4. Прямі іноземні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (наростаючим підсумком), млн. дол. США

При наявності власного сировинного потенціалу, можливостей нарощування виробництва без будівництва додаткових потужностей у харчовій та переробній промисловості забезпечення населення харчовими продуктами може відбуватись без суттєвого вкладання додаткових коштів.

Як вже зазначалося, основним завданням харчової промисловості є забезпечення населення безпечними харчовими продуктами у достатньому обсязі. Саме тому, купівельна спроможність населення впливає не лише на обсяги споживання, але і на розподіл коштів при здійсненні покупок, на структуру споживання, визначає рівень попиту на товар, формує ринкові пріоритети. У середнього українського споживача витрати на харчові продукти складають більше 50% сукупних витрат (табл. 1.3.3). При цьому в домогосподарствах, де рівень прибутків на одну особу нижчий за прожитковий мінімум, витрати на харчові продукти та безалкогольні напої більше 60% сукупних витрат.

Таблиця 1.3.3

Структура сукупних витрат домогосподарств

1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.
Сукупні витрати в середньому за місяць з розрахунку на одне домогосподарство, грн.											
426,5	541,3	607	658,3	736,8	903,5	1229,4	1442,8	1722	2590,4	2754,1	3013
Темп зростання до попереднього року, %											
x	126,9	112,1	108,5	111,9	122,6	136,1	117,4	119,4	150,4	106,3	109,4
Структура сукупних витрат домогосподарств, %											
<i>споживчі сукупні витрати</i>											
96,6	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90	86,2	87,8	89,5
<i>у тому числі, продукти харчування і безалкогольні напої</i>											
65,2	64,9	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50	53,2
<i>алкогольні напої, тютюнові вироби</i>											
2,9	3	2,8	2,6	2,8	2,8	2,9	2,6	2,6	2,2	3,2	3,3
<i>непродовольчі товари і послуги</i>											
28,5	25,4	28,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36	35,1	34,6	33

Зменшення обсягів виробництва у натуральному вимірюванні для товаровиробників частково компенсується зростанням цін на продукцію, але підвищення ціни викликає зменшення попиту в умовах скорочення покупної спроможності населення. Для того, щоб збільшити попит на харчові продукти необхідно певний час утриматись від подальшого зростання цін.

Основною причиною зміни питомої ваги витрат на харчування в сукупних витратах населення стало відставання темпів зростання реальної заробітної плати від темпів зростання цін на харчові продукти (см. рис. 5). Індекси цін на харчові продукти і безалкогольні напої протягом останніх років випереджали індекси споживчих цін та реальних доходів населення (виключенням були лише 2002 та 2006 рр.).

Останніми роками спостерігається зростання споживчих цін практично на усі продукти харчування, безалкогольні й алкогольні напої та тютюнові вироби.

За даними Держкомстату протягом 2011 р. вартість більшості харчових продуктів зросла на 10-15%. Так, свинина подорожчала на 8%, яловичина і телятина – на 19%, курятина – на 20%. Зростання цін на м'ясо в 2011 році пояснюється істотним зменшенням його імпорту, скороченням поголів'я великої рогатої худоби і свиней, різким подорожчанням кормів на початку року, а також високим попитом на м'ясо птиці (значний темп зростання вартості м'яса птиці викликав збільшення ціни на червоне м'ясо). Низькі ціни на овочі в 2011 році відчутно стримували інфляцію та продовжують чинити істотний вплив на її формування.

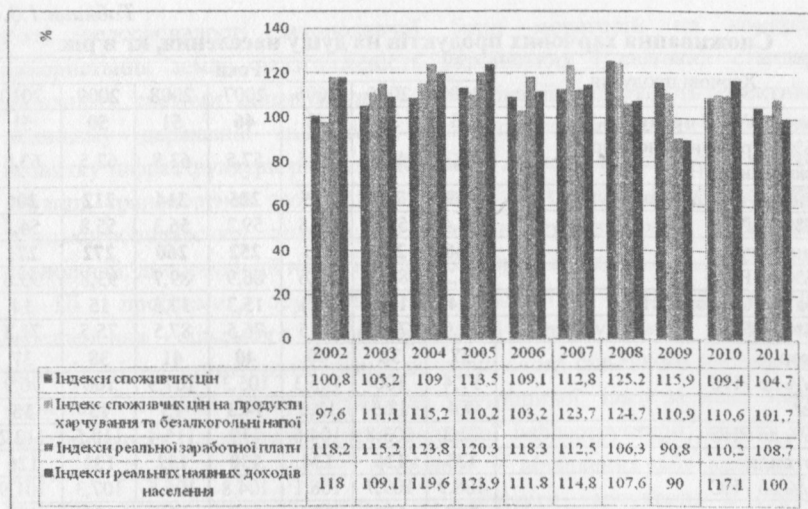

Рис. 1.3.5. Індеси споживчих цін на товари і послуги та доходів населення, грудень до грудня попереднього року, %

У цей час, деякі види продовольства в 2011 році продемонстрували динаміку зниження вартості. Так, ціни на цукор, рис, тваринні жири, продукти переробки зернових знизилися в середньому на 1,5-2,4%, на яйця – на 6,2%. Зниження цін на цукор і гречку було зумовлене надвиробництвом цукрового буряку і гречки, що стало реакцією товаровиробників на їх дефіцит у 2010 році. Так, високі ціни на цукор і гречку в дефіцитний період підштовхнули аграріїв розширити площі під відповідними культурами. У 2011 році, у порівнянні з попереднім роком, гречки було зібрано в 2,1 разів більше, цукрового буряку – на 36%. Високі урожаї культур при цьому співпали з високими обсягами пропозиції на зовнішніх ринках, що зменшило попит на українську продукцію і обмежило експортні можливості виробників по цих позиціях.

Непропорційне зростання цін на харчові продукти і рівня прибутків спричинило підвищення вартості споживчого кошику на 10-15% при істотному погіршенню його якості. На тлі стрімкого зростання цін відбулися зміни в перевагах споживачів: стало споживатись менше харчових продуктів, що мають кращі споживчі властивості, але й вищу ціну. Динаміка споживання основних видів продуктів харчування за рік на одну людину в Україні наведена в таблиці 1.3.4.

Таблиця 1.3.4

Споживання харчових продуктів на душу населення, кг в рік

Харчові продукти	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
М'ясо і м'ясні продукти	33	39	42	46	51	50	51
У % до раціональної норми споживання (РНС)	41,3	48,8	52,5	57,5	63,8	62,5	63,8
Молоко і молочні продукти	199	226	235	225	214	212	206
У % до РНС	52,4	59,5	61,8	59,2	56,3	55,8	54,1
Яйця, штук	166	238	251	252	260	272	272
У % до РНС	57,2	82,1	86,6	86,9	89,7	93,8	93,8
Риба і рибопродукти	8,4	14,4	14,1	15,3	17,5	15	14
У % до РНС	42,0	72,0	70,5	76,5	87,5	75,5	71,3
Цукор	37	38	40	40	41	38	37
У % до РНС	97,4	100	105,3	105,3	107,9	100	96,9
Олія	9,4	13,5	13,6	14,3	15	15	15
У % до РНС	72,3	103,8	104,6	110	115,4	118,5	112,2
Картопля	135	136	134	130	132	133	126
У % до РНС	108,9	109,7	108,1	104,8	106,5	107,3	101,9
Овочі	102	120	127	118	129	137	140
У % до РНС	63,4	75,5	78,9	73,3	80,1	85,1	86,8
Фрукти та виноград	29	37	35	42	44	46	45
У % до РНС	32,23	41,1	38,9	46,7	48,9	51,1	49,7
Хліб і хлібопродукти	125	124	120	116	117	112	112
У % до РНС	123,8	122,8	118,8	114,9	115,8	110,5	110,5

Необхідно відзначити, що сучасна структура споживання продовольчих товарів в Україні істотно відрізняється від науково обґрунтованої, яка базується на фізіологічних нормах споживання основних продуктів харчування, розроблених Науково-дослідним інститутом гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я України. Зокрема, плодів, ягід і винограду, молока і молокопродуктів споживається майже в два рази менше раціональної норми споживання, м'яса і м'ясопродуктів – близько 64% від норми, риби та рибних продуктів – трохи більше 70%, овочів і баштаних культур – 87%, споживання яєць і цукру наближається до норми. Необхідна калорійність раціону споживання забезпечується шляхом надмірного споживання рослинних білків й вуглеводів, які містяться в рослинній олії, хлібних продуктах, картоплі, цукрі та ін.

При цьому такий рівень споживання м'яса, риби, овочів не може бути пояснений низьким рівнем пропозиції цих продуктів в країні, адже рівень самозабезпечення по них досить високий.

Серед негативних тенденцій української економіки, які перешкоджають розвитку агропромислового сектора й реалізації експортного потенціалу, слід виділити такі: політичну кризу, нестабільність законодавчого поля на

фоні недосконалості законодавчої бази; мораторій на комерційне використання землі; неузгодженість українських і світових стандартів, складність системи ліцензування і сертифікації; відсутність ефективного механізму державної підтримки сільгоспвиробників; низький рівень розвитку інфраструктури ринку (відсутність достатньої кількості елеваторів, сховищ, транспортних засобів); відсутність вітчизняної конкурентоздатної сільськогосподарської техніки; нестача індустріальних і інноваційних технологій; диспропорції на регіональних ринках праці.

Ці проблеми обумовлюють недостатнє матеріально-технічне забезпечення сільського господарства і слабку його інвестиційну привабливість; зниження мотивації до праці серед сільського населення, що спричиняє значний рівень міграції як внутрішньої, так і за межі України; нерозвиненість та неефективність ринкової інфраструктури; низьку якість життя в сільській місцевості, особливо у віддалених від великих міст районах; значну частину витрат на продукти харчування в структурі споживчих витрат домогосподарств, а відтоді і наростання соціальної напруги в суспільстві.

З метою вирішення проблем у сільському господарстві і харчовій промисловості в сучасних умовах, для забезпечення потреб внутрішнього ринку продовольством, а також з метою просування продукції переробки сільськогосподарської сировини на зовнішні ринки необхідно реалізувати наступні заходи, визначені Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року та рекомендаціями Інституту економічних досліджень та політичних консультацій¹⁹¹:

- у економічній сфері: формування ринку землі сільського призначення; розвиток ринкової і соціальної інфраструктури; удосконалення системи ціноутворення на вітчизняні харчові продукти з оптимізацією торговельних націнок при просуванні їх від виробника до споживача; оптимізація урядового адміністрування продовольчого ринку, зокрема експорту сільськогосподарської продукції;

- реалізація інноваційної моделі розвитку виробництва харчових продуктів і підвищення їх конкурентоспроможності: впровадження механізму диференційованого пільгового оподаткування підприємств залежно від рівня їх інноваційної активності; забезпечення бюджетною

¹⁹¹ Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1158 від 19 вересня 2007 р. – К., 2007. – 79 с.; Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки, рекомендації / За ред. Хайнса Шрубенхоффа, Верноніки Мовчан, Ігоря Бураковського; Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій. – К.: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2009. – 384 с.

підтримкою діяльності державних галузевих науково-дослідних установ харчової промисловості; оптимізація ставок ввізного мита на сировину, допоміжні матеріали і устаткування, яке які не виробляються в Україні і ввозяться безпосередньо підприємствами для забезпечення власних виробничих потреб; забезпечення надання підприємствами достовірної статистичної звітності з питань виробничої діяльності;

- впровадження принципів міжнародної системи технічної регуляції: розробка і гармонізація вітчизняних стандартів на харчові продукти і продовольчу сировину з міжнародними вимогами; розробка і реалізація державних програм моніторингу за різними видами забрудників харчових продуктів і продовольчої сировини; взаємне визнання процедур контролю і сертифікатів відповідності з країнами, які є торговельними партнерами України, з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності господарюючих суб'єктів.

Україна характеризується сприятливими природними умовами для розвитку сільськогосподарського виробництва, має конкурентні переваги перед виробниками агропромислової продукції інших країн і можливість зайняти гідне місце на міжнародних ринках сільськогосподарської сировини і харчових продуктів. Успішний розвиток галузей вітчизняного агропромислового сектора є не лише важливим чинником подолання негативних наслідків економічної і фінансової кризи, а й може слугувати підґрунтям розвитку вітчизняної економіки в цілому.

Реалізація визначених пріоритетних напрямів розвитку АПК дозволить вирішити проблеми збалансування внутрішнього ринку продовольства та значно підвищити експортні можливості цього сектору економіки.